

İKTİSADİ ANALİZ TARİHİNE NASIL YAKLAŞMAK GEREKİR?

Hüseyin ÖZEL

*(Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, 06532, ANKARA
e-mail: ozel@hacettepe.edu.tr)*

Özet:

Bu yazı, iktisadi analiz tarihine nasıl yaklaşılması gerektiğine ilişkin yöntembilgisel bir nottur. Yazıda, analiz tarihinin temel birimi olarak kabul edilen “düşünce okulu” kavramının, esas olarak Schumpeter’in “bilim öncesi vizyon” dediği “metafizik çekirdek” ile ona dayanan “analitik” yapının, yani teori, model ve hipotez gibi iktisadın “teknik” boyutunun bir birleşimi olduğu ileri sürülmektedir. Yazıda, bu kavram kullanılarak iki temel düşünce okulu, yani Klasik-Marksist düşünce okulu ile Neoklasik düşünce okulu tanımlanmakta ve bu okulların benimsedikleri temel analitik çerçeveler ele alınmaktadır. Yazıda vurgulanmaya çalışılan düşünce, bu iki okul arasındaki analitik farklılıkların, esas olarak onların benimsedikleri “vizyonlar” arasındaki farklılıktan kaynaklandığı düşüncesidir.

Abstract:

This paper is a methodological note concerning basic principles and methods in approaching to the history of economic analysis. It is argued that the notion of the “school of thought”, which is taken as the basic unit of the history of analysis, can be considered as a mixture of what Schumpeter calls the “preanalytical vision”, that is, the “metaphysical core” constituted by perceptions and prescientific outlook of the researcher towards reality, and the analytical “superstructure”, constituted by the “technical” aspects of economic theory-such as models,

---

Anahtar Sözcükler: Mutlakçılık, Görececilik, “bilim öncesi vizyon”, düşünce okulu, Klasik-Marksist okul; Neoklasik düşünce okulu.

Keywords: Absolutism, Relativism, “prescientific vision”, school of thought, Classical-Marxist school, Neoclassical school.

assumptions and hypotheses-on the basis of this core. Based upon this notion, a distinction is drawn between the two alternative schools, namely the Classical-Marxist and the Neoclassical schools of thought , and the respective analytical frameworks adopted by these schools are explored. The basic idea defended and emphasized in the paper is that the fundamental differences between these two schools stem from the differences in the respective “visions”.

GİRİŞ

İktisadi düşünce, ya da bu yazıda benimsendiği biçimiyle “iktisadi analiz” tarihi, Mark Blaug’un dediği gibi “ölmüş iktisatçıların yanlış düşünceleri”nin (Blaug 1992: 1) basit bir sunumu olmanın ötesinde, iktisat teorisinin başlangıcından bu yana geçirdiği değişimi ya da her duruma uyarlanabilecek tek bir iktisat teorisinin bulunup bulunamayacağını inceleyen bağımsız bir disiplin olarak değerlendirilebilir. Herşeyden önce bir “tarih” olan bu disiplin, neredeyse tanım gereği, zamanda geriye doğru gitmeyi gerektiren, geçmişini inceleyen bir disiplin gibi görünmektedir. Bununla birlikte, burada “geçmiş”ten kastedilen olaylar değil, bizzat düşüncelerin, hipotezlerin ya da teorilerin kendisidir. Ne var ki, bu türden düşünce ya da teorilerin artık geçmişte kaldığı, bizler için bir anlam ifade edemeyeceği, çünkü bizim ulaştığımız bilgi düzeyinin onları artık geçersiz kıldığı düşüncesi, rahatlatıcı olmakla birlikte, pek de doğru bir düşünce değildir. “Eski” iktisadi düşüncelerin önemli bir bölümünün bugünün “çağdaş” iktisat teorisinin temelinde yer aldığı, hatta (bir örnekle ifade edersek) “çağdaş” iktisat teorisi olarak düşündüğümüz Neoklasik iktisadın kendisinin bile 19. yüzyıl sonunda ortaya atılmış olduğu ve o günden bu yana öz bakımından pek de değişmediği gerçeği, analiz tarihinin yalnızca geçersiz düşüncelerin incelenmesinden daha fazla bir şey olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan iktisadi analiz tarihinin incelenmesi, düşünsel gelişimin izlediği yolların ortaya konmasına yardımcı olduğu gibi, bugünkü teorilerin nasıl geliştirileceği, onları değerlendirme ölçütlerinin neler olacağı, dünyanın daha iyi nasıl anlaşılacağı ya da açıklanabileceği konusunda ipuçları da vermektedir. Bunun içindir ki analiz tarihinin, geçmişten çok bugüne ışık tutma gibi bir işlevinin de olduğu söylenebilir.¹

Bu durumda, disiplinin “tarih” boyutundan çok “analiz” boyutunun öne çıkması doğaldır; bu yazıda da, Joseph Schumpeter’i (1954: 3-41) izleyerek, iktisadi “düşünce” tarihi ile “analiz” tarihi arasında bir ayrım yapılmaktadır. Bu ayrıma dayanarak, iktisadi analiz tarihinin geçmişteki iktisat teorilerinin kronolojik bir sıralamasını vermek yerine, teorilerin benimsedikleri analitik yapılar ile bunların geçirdikleri evrim üzerinde durması gerektiği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte bu, analitik yapıların dayandığı metodolojik ve

hatta “ideolojik” temellerin dikkate alınmaması gerektiği anlamına gelmemektedir. Tam aksine, yine Schumpeter’i izleyerek, analitik yapının kurulmasına olanak sağlayan dünya görüşü, ideoloji ya da hatta “metafizik” bakış açısından oluşan “analiz öncesi” ya da “bilim öncesi” nitelikteki “vizyon”un incelenmesinin de, iktisadi düşünce tarihine sistematik bir biçimde yaklaşabilmek için zorunlu olduğu görüşü savunulacaktır. Daha sonra, “bilim öncesi vizyon” ile “analitik yapı”nın toplamı olarak görülebilecek “düşünce okulu” kavramı tanımlanacak ve bu tanıma dayanılarak iktisadi düşünce tarihindeki iki önemli okulun, yani Klasik-Marksist ve Neoklasik düşünce okullarının benimsedikleri kavramsal çerçeveler birbirinden ayırılacaktır. Bu sınıflamanın dolaysız bir içermesi ise, kuşkusuz, bu iki okulun birbirlerinin devamı olmayıp, dünyaya farklı bakışları benimsemiş olan farklı vizyonlara dayanıyor oldukları biçimindeki önermedir.

1. ANALİZ TARİHİNİN KAPSAM VE YÖNTEMİ

1.1. Yöntem Tartışmaları: Mutlakçılık mı, yoksa Görececilik mi?

Schumpeter'e göre iktisadi düşünce “iktisadi konulara, özellikle bu konulara dayanan kamu politikalarına ilişkin düşünce ve isteklerin toplamı” (Schumpeter 1954: 39) olarak tanımlanırken, iktisadi “analiz” tarihi, “insanların ekonomik olguları *anlamak* için gösterdikleri entellektüel çabaların tarihi ya da, aynı anlama gelmek üzere, ekonomik düşüncenin analitik ya da bilimsel yönlerinin tarihi (Schumpeter 1954: 3) olarak anlaşılmalıdır; dolayısıyla, “iktisadi analiz” terimi, tarih, istatistik ve “teoriyi” içeren düşünsel etkinliklere göndermede bulunmaktadır (Schumpeter 1954: 12)². Bu durumda Schumpeter'e göre (bilimsel) iktisat, aslında tarihsel, istatistiksel ve teorik teknikler ile bu teknikler kullanılarak ortaya konulan sonuçlardan oluşmaktadır (Schumpeter 1954: 21).³ Doğal olarak böyle bir ayırım, ister istemez yöntembilgisel, giderek bilimsel etkinliğin nasıl sürdürülmesi gerektiğine ilişkin bilim felsefesi kapsamında yer alacak olan bir tartışmayı doğuracak nitelikte görünmektedir; ancak bu yazıda bunlara değinilmeyecek, değerlendirme ölçütü “analitik” boyut, yani teorilerin özellikleri ve bunlar oluşturulurken benimsenen varsayımlar, argüman geliştirme biçimi gibi “teknik” noktalar olacaktır.

Böyle “analitik” bir bakış açısının benimsenmesinin ilk elde ortaya çıkardığı sorun, teorilerin kendi başlarına, ortaya atıldıkları dönemin sosyal ve ekonomik koşullarından bağımsız bir biçimde ele alınıp alınamayacağı, başka deyişle “analiz” tarihinin hangi ölçüde olaylar ve genel olarak “düşünce” tarihinden bağımsız ele alınabileceği sorunudur. Genellikle “mutlakçılık” (*absolutism*) ile “görececilik” (*relativism*) görüşleri arasındaki tartışma (Blaug 1992: Giriş) olarak da bilinen bu tartışma, hem iktisadi düşünce tarihi

bakımından, hem de genel olarak sosyal bilimlerin yöntemi bakımından her zaman gündemde olan bir tartışmadır. Genellikle bilim felsefesinde “pozitivist” görüş⁴ olarak bilinen görüşün benimsediği mutlakçı anlayış, bilimsel etkinliğin ve onun ürünleri olan varsayım, önerme, model ve teorilerin kendi başlarına, içlerinde geliştirildiği sosyal, ekonomik ya da kurumsal ortamlardan bağımsız olarak ele alınması gerektiğini, çünkü bilimsel nitelikteki önermelerin değerlendirme ölçütlerinin rasyonel bir yoldan, kesin bir biçimde ortaya konabileceğini ve her türlü bilimsel etkinliğin yalnızca bu ölçütlere dayanılarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Bu anlayış, en azından iktisatçılar arasında genel kabul gören bir anlayış gibi görünmektedir. Buna karşılık, kendisi oldukça eski olsa bile, özellikle son yıllarda bilim felsefesindeki kimi gelişmelerin ardından yeniden önem kazanan “görecci” anlayışa göre, herhangi bir düşünce, teori, model ya da önerme, içinde biçimlendirildiği koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz.

Bu anlayışı savunan bakış açılarından en bilinen iki tanesi, esas olarak Alman kökenli “yorumsamacı” (*hermeneutic*) yaklaşım ile Marx'ın ünlü “tarihsel materyalizm” yaklaşımıdır. Yorumsamacı yaklaşıma göre⁵ toplum, özünde kavramsal niteliktedir ve sosyal yaşam, insanların onu nasıl gördüğünden bağımsız değildir. Bu yüzden de, doğa bilimlerinde geçerli olan ve nedensel yasaların araştırılmasına yönelik olan etkinlikler, insan davranışının nedensel yasalar kullanılarak açıklanamaması yüzünden sosyal bilimlerde bir işe yaramayacaktır. Sosyal bilim esas olarak, anlamlı ve kavramsal bağlantıları incelemek durumundadır. Sosyal bilimin amacı, insan davranışlarını nedensel yasalara dayanarak açıklamak değil, insan eylemlerini yönlendiren ve onları anlamlı kılan *kuralları* ortaya çıkarmaktır. Bu bakımdan sosyal bilimin yöntemi, ister istemez “yorumlamaya” dayanacaktır. Sosyal yaşam, tıpkı bir kitap okur gibi ele alınmalı ve yorumlanmalıdır. Bu yorumlama etkinliği sırasında ise, insanın içinde eylemlerini sürdürdüğü kültürel çerçeve, düşünsel iklim, sosyal kuralları tanımlayan kurumlar özellikle dikkate alınmak durumundadır, çünkü insan davranışına anlam kazandıran unsurlar, aslında bunlardır. Bu yüzden hangi türden düşünce olursa olsun, bu düşünceyi uygun bir bağlama yerleştirebilmek, onu içinde geliştiği ortama göre değerlendirmek gereklidir.⁶ İktisadi düşünce tarihi açısından bunun yarattığı sonuç ise, iktisat teorilerinin ortaya çıktıkları kültürel bağlamlardan ayrı değerlendirilemeyecekleri, bu yüzden de teorilerin kökenlerinin incelenmesinin kaçınılmaz olduğu düşüncesidir. Dolayısıyla dikkate alınması gereken yalnızca teorilerin “teknik” ya da analitik boyutları değil, aynı zamanda bu boyutun gerisinde yer alan yaklaşımlar, düşünce biçimleri, düşünsel iklim gibi düşünsel ve kültürel temellerdir.

Benzer bir sonuca varan bir başka görüş de, kuşkusuz, Marx tarafından ortaya atılan ünlü “tarihsel materyalizm” görüşüdür. (Marx 1970: 19-23). Bu

görüşe göre, her toplumdaki “ekonomik altyapıyı” oluşturan üretim araçları, emek ve teknoloji düzeyinin oluşturduğu “maddi üretim güçlerinin” gelişim düzeyine karşılık gelen “üretim ilişkileri”, yani insanların toplumsal bir çerçevede içerisinde doğayla giriştikleri etkileşimler, o toplumdaki “yasal ve politik üstyapıyı” ve “sosyal bilincin biçimlerini” belirlemektedirler. İkinci olarak, toplumun bu ekonomik altyapısı, bireylerin bilinçlerinden ve isteklerinden bağımsızdır; “insanların varoluşunu belirleyen onların bilinçleri değildir; onların sosyal varoluşları bilinçlerini belirler” (Marx 1970: 21) Üçüncü olarak da, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki, toplumsal değişimin itici gücüdür; maddi üretim güçleri geliştikçe, onlara karşılık gelen üretim ilişkileri, ya da mülkiyet ilişkileri, bu gelişmeye ayak uyduramamakta ve bu iki düzey arasındaki çatışma bir sosyal devrime yol açmaktadır. Dolayısıyla, toplumların incelenmesi, onların üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin oluşturduğu “üretim tarzlarına”, yani ekonomik yaşamın organizasyon biçimine bağlıdır. Genel olarak “ekonomik altyapı ideolojik üstyapıyı belirler” teziyle özetlenen tarihsel materyalizm, dolayısıyla, “üstyapıya” ait olan bilimsel teori, anlayış ya da görüşlerin doğrudan onların dayandığı “altyapının” bir sonucu olarak ortaya çıktıklarını, bu süreçte de üretim ilişkilerinin tanımladığı sınıfsal konum ve mülkiyet ilişkilerinin belirleyici olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda, her teorinin dayandığı “maddi temellerin”, yani onların içerisinde ortaya çıktıkları esas olarak ekonomik koşulların ve sınıf ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir; örneğin *laissez faire* ilkesini savunan bir iktisat teorisi, bütünüyle bir “burjuva iktisadıdır”; yani onun temel işlevi, “sosyal uyumu” vurgulayarak sömürü ilişkilerini gizlemek ve böylece kapitalistlerin çıkarını korumaktır. İktisadi analiz tarihi de, ne kadar yansız görünürse görünsün, ekonomik “altyapıdan” bağımsız olamayacaktır; bu da, teorilerin ele alınmasında mutlaka üretim ilişkilerinin ve buna dayanan üstyapı kurumlarının dikkate alınması gerektirmektedir. Dolayısıyla, iktisadi, ya da genel olarak sosyal teorileri, içlerinde geliştikleri sosyal ve tarihsel bağlamlardan ayrı olarak ele almak yeterli bir yaklaşım biçimi ortaya koyamayacaktır. Bu durum, özellikle iktisat için geçerlidir; çünkü iktisat, en azından Adam Smith’den başlayarak, kapitalizmin, ya da piyasa ekonomisinin işleyişinin ortaya konmasına yönelmektedir; dolayısıyla piyasa ekonomisinde gerçekleşen gelişmeler de iktisat teorisine kaçınılmaz olarak yansımacaktır. Bu bakımdan kapitalizmin, 18. yüzyıl sonlarından bu yana önemli değişiklikler geçirse de, temel özelliklerinin bir ölçüde aynı kaldığı olgusu, iktisadi düşüncenin içerisindeki kimi temel düşüncelerin de neden o dönemden bu yana pek değişmediğini açıklamaktadır. Böyle ise, iktisadi analizin gelişiminde ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerin oynadığı rolü irdelemek kaçınılmaz görünmektedir.

İnsan bilincinin ya da her türlü düşünsel etkinliğin doğrudan ekonomik temele bağlanabileceğini ileri süren tarihsel materyalizm ya da buna yakın

görüşlerin ortaya çıkardığı önemli bir kavramsal sorun da, iktisat alanında (ya da sosyal bilimlerin herhangi bir alanında) ortaya çıkmış olan teorilerin gerçekten de “bilimsel” olup olmadığının, ya da daha doğru bir deyişle bunların bütünüyle “ideolojik” nitelikteki görüşlerden ayrı tutulup tutulamayacağına bir sorundur. Tarihsel materyalizme göre bu, pek mümkün görünmemektedir.⁷ Dolayısıyla, bir “bilimsel” teorinin gerisindeki “ideolojik” yönelimlerin de ortaya çıkarılmasının, iktisadi düşünce ya da analiz tarihinin ödevleri arasında olduğu söylenebilir. Aynı sorun, Schumpeter tarafından da ele alınmakta ve Schumpeter (bilimsel) iktisadın gerçekten de ideolojik unsurlardan, ya da giderek bütün değer yargılarından ayrı tutulup tutulamayacağını tartışmaktadır.

Schumpeter’e (1954: 41-42) göre, araştırmalara genellikle sıfırdan değil, bizden öncekilerin çalışmalarından yola çıkarak başlarız. Ancak sıfırdan başlamış olsak bile, başlangıçta sahip olduğumuz kimi kavrayışlar ve düşünceler her zaman sözkonusu olacaktır. Bu kavrayış ile araştırmacının “bilim” öncesi analizi, birlikte Schumpeter’in “analiz öncesi vizyon” dediği genel anlayışı oluşturur. Schumpeter’e göre, bir sorunu dikkate alabilmek için, öncelikle bir dizi somut olguyu analitik çabalarımızın hedefi olarak seçmemiz gerekmektedir. Başka bir deyişle analitik çaba, ister istemez, bu çabanın “hammaddesini” sağlayacak analiz öncesi bir düşünsel etkinliği de gerektirmektedir. Bilimsel etkinlik, analiz etmek istediğimiz, birbiriyle ilişkili bir dizi olgudan başlar; bu olguların kavramlaştırıldığı bilimsel bir model ile de son bulur (Schumpeter 1949: 265). Bu “bilim öncesi vizyon”, yalnızca bizim ideolojilerimizin kaynağı değildir; daha da önemlisi, bilimsel çalışmalarımızın da ön koşuludur; çünkü ancak bu vizyon sayesinde bilimsel çabalarımızı yöneltebileceğimiz sorunları tanımlamamız mümkün olacaktır (Schumpeter 1949: 274). Bu bakımdan her iktisatçı böylesi bir “vizyondan” yola çıkmak zorundadır, çünkü bu vizyon, araştırmacının gerçekliğin doğasına ilişkin kavrayışını tanımlamaktadır. Dolayısıyla araştırmacının ideolojisi, ya da daha genel olarak dünya görüşü, yaptığı analizi de, en azından sorunun ve kullanılacak akıl yürütme biçiminin seçimi sırasında etkileyecektir. Bu durumda, her ne kadar Schumpeter’in kendisi bu ideolojik unsurun analizden temizlenebileceğini, araştırmacının ideolojik yöneliminin onun kullandığı analitik araçlar ile “teoremlerinden” ayrı tutulabileceğini düşünüyor olsa da (Schumpeter 1954: 31), özellikle analiz tarihi bakımından, ele alınacak teorilerin gerisindeki “vizyon”un da incelenmesi gerektiği, bunun da bir ölçüde bu vizyonların oluşturulduğu sosyal ve kurumsal bağlam içerisinde yapılması gerektiği kaçınılmaz görünmektedir.⁸

Ancak ne olursa olsun, iktisat teorisi ile içerisinde yer aldığı sosyal, ekonomik ve düşünsel/ideolojik ortam arasındaki nedensellik ilişkisinin tek yönlü olduğunu söylemek de pek mümkün değildir. İktisat bu ortamdan

etkilenmekle kalmaz, onları etkiler de. Hatta, Keynes'i izleyerek, söylenebileceği gibi,

...iktisatçılarla siyaset felsefecileri, ister doğru olsunlar, isterse de hatalı, genel olarak düşünülenden çok daha etkilidirler. Aslında dünyayı yöneten başka bir şey de pek yoktur. Uygulama içindeki, kendilerinin entellektüel etkilerden uzak olduklarına inanan insanlar, genellikle ölmüş bir iktisatçının köleleridirler. Gaipten sesler duyan yetkili deliler de aslında kendi çılgınlıklarını, birkaç yıl önceki bir akademik saçmalaktan damıtmaktadırlar” (Keynes 1936: 383).

Sosyal teorilerin aslında sosyal olgu ve koşulların bir ürünü olduğu düşüncesi doğru olsa da, bunun tersi de aynı derecede doğrudur: bu olgu ve koşullar da teorilerin bir ürünüdür (Hunt 1992: x-xi). Aslında, Anthony Giddens (1999: 39-40) tarafından “çifte yorumsama” olarak adlandırılan bu durum, sosyal teorilerin, neden ortaya atıldıkları dönem ya da koşullar ortadan kalktıktan sonra bile varlıklarını ve etkilerini sürdürdüklerini de açıklamaktadır. Bu etkilerin sürekli olmasına yol açan temel neden, sözkonusu teorilerin şu an içinde yaşadığımız sosyal dünyanın kuruluşuna katkıda bulunmuş olmalarıdır. İktisadın tarihine bakıldığında, onun da öteki sosyal bilimler gibi, hatta belki de onlardan çok daha fazla, toplum içerisinde ortaya çıkan bir düşünce biçimi olmanın ötesinde toplumun da biçimlendirilmesine katkıda bulunan etkin bir (düşünsel) eyleyen olduğu gerçeği gözden kaçmamaktadır. Değişik iktisadi yaklaşımlar, düşünce okulları ya da teoriler, yalnızca gerçek dünyayı yansıtmakla kalmamışlar, onu biçimlendirmeye de yönelmişlerdir.⁹ Bu durumda, iktisadi düşünce tarihinin, disiplinler bir uzmanlık alanı olmanın ötesinde, üzerinde çalışılması kaçınılmaz olan bir alan olduğu iddiası da kolayca savunulabilir. Düşünce tarihi yalnızca geçmişe yönelik değildir; bugünün dünyasının anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, iktisadi analizin, bütünüyle “teknikler” ve akıl yürütme biçimi ile sınırlı tutuluyor olsa bile, hem sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarla girdiği etkileşimden, hem de belki de analizin nasıl yürütüleceğini bile belirleyen ideolojik unsurdan ayırdedilebilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Ancak buradaki teoriler ile gerçek yaşam arasındaki ilişkinin tek yönlü olamayacak kadar karmaşık olduğu, dolayısıyla da aralarındaki ilişkinin daha çok birbirini besleyen bir etkileşim düzeyinde gerçekleştiği unutulmamalıdır. Bu yüzden, iktisadın “teknik” yönüne göndermede bulunan bu “analitik” boyutun, (belki de Schumpeter’in düşündüğünden biraz daha geniş tutularak) hem sözünü ettiği “analiz öncesi vizyon”u, hem de bu vizyonu temel alan “teknikleri” ve akıl yürütme biçimini de içerecek biçimde tanımlanmasının, esas olarak gerçekliğin nasıl anlaşılması gerektiği konusundaki seçimleri belirleyen “vizyonun” ve teorilerin ulaştıkları sonucu tanımlamakta ne ölçüde önemli

olduğunun ortaya konması bakımından yararlı olacağı da açıktır. Bu yüzden, iktisadi düşünce tarihine yaklaşırken dikkate alınması gereken temel inceleme biriminin, söz konusu iki düzeyi de içerecek biçimde tanımlayabileceğimiz “düşünce okulu” kavramı olduğu ileri sürülebilir. İktisatta geçerli olan farklı düşünce okullarını birbirinden ayıran da aslında, kullandıkları teknikler ya da benimsedikleri analitik çerçevelerin ötesinde, aynı dünyayı açıklamaya yönelmiş, hatta aynı terim ve kavramları kullanmış olsalar bile dünyaya farklı bakıyor olmaları, farklı “bilim öncesi vizyon”ları benimsiyor olmalarıdır. Dolayısıyla iktisadi analiz tarihi temel olarak analitik noktalar üzerinde yoğunlaşsa bile, farklı düşünce okullarını karşılaştırmalı olarak ele alan bir yöntem izlemeye, özellikle farklı düşünce okullarının gerisinde yatan vizyonların yapılan analizleri nasıl etkilediklerini göstermeye çalışmalıdır. Bu noktada da, özellikle zaman bakımından farklı dönemlerde ortaya atılan farklı düşünce okullarının hangi ölçüde birbirlerinin devamı oldukları, ya da aralarında bir süreklilik ilişkisinin olup olmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır.

1.2. Analiz Tarihinde Süreklilik

Bütün disiplinlerde olduğu gibi, iktisadi analiz tarihinde de çokça tartışılan bir başka sorun, iktisat teorisinin gelişiminin sürekli ileriye doğru uzanan düz bir çizgi izleyip izlemediği, yani birbirini izler biçimde ortaya çıkan teorilerin ya da düşünce okullarının her zaman, kesin bir biçimde tanımlanabilecek (içsel tutarlılık, akıl yürütme biçimi, ampirik verilere uygunluk veya “dışsal” tutarlılık gibi) kimi ölçütlere bağlı olarak, daha “doğru” ya da “gerçeğe” daha yakın olup olmadığı; bu bakımdan da düşünsel gelişimin, her zaman gerçekliğin daha büyük bir bölümünü aydınlayabilecek ya da onu açıklayabilecek biçimde gerçekleşip gerçekleşmediği sorusudur. Yöntembilgisel açıdan, bilimlerin gelişiminin ilerlemeci biçimde, eski teorilerin her zaman yerlerini ampirik veriler tarafından daha fazla doğrulanan ya da desteklenen, daha açıklayıcı öndeyiler ortaya koyan yeni teorilere bıraktıkları biçimindeki, esas olarak pozitivist nitelikteki anlayış, gerçi özellikle iktisatçılar arasında geniş kabul görmekte ise de, bilim felsefesindeki yeni gelişmeler ve pozitivist bilim anlayışına yöneltilen eleştiriler sonucunda bu görüşe karşıt görüşün, yani bilimlerin gelişmesinin böyle olmaktan çok, kesintili, sıçramalar gösteren bir gelişme biçimi sergilediği, daha sonra ortaya atılan teorilerin hiç de öncekilerden daha “iyi” ya da “ileri” olmasının gerekmediği biçimindeki görüş, yandaş kazanmaya başlamıştır.¹⁰ Bu ikinci görüşe göre, farklı düşünce okulları, zaman bakımından birbirlerini izliyor olsalar da, birbirlerine indirgenemez, hatta birbirleriyle karşılaştırılmazlar. Bu bakımdan farklı iki düşünce okulunun, ardışık olsalar bile, dayandıkları preanalitik vizyonlar, ideolojiler, analitik çerçeveler, kısacası “düşünce okulu” kavramını tanımlayan her türlü bileşen, birbirinden farklı olduğu ve bunlar aynı terimleri kullansalar bile

terimlere yükledikleri anlam farklı olduğu sürece, bu okulların yalnızca kronolojik bir biçimde ele alınması ve, örtük olarak, sonra gelenin öncekinden daha iyi olduğunun varsayılması, düşünce tarihinin istenir bir betimlemesini vermeyecektir. Bu bakımdan her teori ya da düşünce okulunun, ne kadar “irrasyonel” görünürse görünsün, kendi analitik çerçeveleri içerisinde, kendi geliştirdiği ölçütlere dayanılarak ele alınıp değerlendirilmesi daha “doğru” bir yaklaşım olabilir. Görüldüğü gibi konu, bizi bir kez daha “göreccilik” ve “mutlakçılık” arasındaki ayrıma getirmektedir. Yine de, yukarıda da belirtildiği gibi, özellikle iktisat söz konusu olduğunda, farklı düşünce okulları birbirlerine indirgenemez olsalar bile, ele aldıkları ve açıklamaya çalıştıkları gerçeklik, yani piyasa sisteminin kendisi aynı olduğundan, farklı düşünce okullarını, dayandıkları analitik çerçevelerin gerçeklik karşısındaki durumlarına göre birbirleriyle karşılaştırmak her zaman mümkün olabilecektir. Her okulun çerçevesi ve hatta kullanılan kavramlar farklı bile olsa, yine de bu okulların performanslarını değerlendirmekte kullanılacak ölçütler geliştirilebilir.¹¹ Bununla birlikte, böylesi bir çaba bu yazının boyutlarını aştığından, burada daha çok farklı analitik çerçevelerin dayandıkları temeller ile bunların ulaştıkları sonuçlar irdelenmektedir.

2. İKİ DÜŞÜNCE OKULU: KLASİK-MARKSİST VE NEOKLASİK OKULLAR

Yukarıda ele alınan kavramsal noktalara dayanarak, iktisadi analiz tarihini, teorilerin kronolojik bir sıralanışının ötesinde daha sistematik bir biçimde ele alabilmek için seçilmesi gereken temel inceleme biriminin “düşünce okulu” kavramı olduğu düşüncesini savunmak mümkün görünmektedir. Bu bakımdan, iktisadi düşünce tarihini ele alırken, birbirine alternatif olarak alınabilecek, aynı gerçekliği, yani piyasa ekonomilerinin işleyişini açıklamaya yöneldikleri halde farklı bakış açıları sunan iki temel analitik çerçeveden söz etmek olasıdır. Hernekadar aralarında analitik ya da ideolojik olarak kesin sınırlar çizmek mümkün olmasa da, düşünce tarihinin “düzene” sokulması amacıyla birbirinden ayırılan bu çerçeveler, Klasik-Marksist ve Neoklasik düşünce okullarının benimsedikleri analitik çerçevelerdir.

İlerlemeden, böyle bir sınıflamanın gerekçeleri üzerinde durmakta yarar görülmektedir. Gerçekten de, örneğin Marx ile Ricardo’nun politik yönelimlerinin birbirlerine bütünüyle karşıt olduğu, ya da Neoklasik gelenek içerisinde yer alıyor olsalar da Marshall’ın üretime verdiği ağırlık bakımından Klasik analitik çerçeveye Walras’tan daha yakın olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Hollis, Nell, 1975: 13). Bu yüzden bu iki çerçeveyi birbirinden

ayırdeden noktaları dikkate alırken, iki önemli nokta üzerinde durmak yararlı görülmektedir.

Öncelikle, bu sınıflamada, ideolojik bakımdan birbirlerinden çok farklı görülebilecek olan “Klasik” ve “Marksist” düşünce okullarının neden tek bir düşünce okulunu oluşturan iki yaklaşım olarak ele alındığı sorusu önem kazanmaktadır. Bunun nedeni, dikkate alınan temel ölçütün bu iki yaklaşımın benimsediği analitik çerçevelerin aslında birbirleriyle aynı olduğu, ya da daha açık bir biçimde, Marx’ın benimsediği temel analitik çerçevenin, esas olarak Smith’in geliştirdiği ve Ricardo’nun yetkinleştirdiği analitik çerçevenin (özellikle değer ve bölüşüm teorileri bağlamında) bir devamı olduğudur. Bu bakımdan Marx’ın bu çerçeveye yaptığı katkı, bununla tutarlı olan bir felsefi bakış açısını geliştirmek ve artık değer teorisini ortaya atmakla sınırlı olmuştur. Dolayısıyla ikisini aynı düşünce okulu bağlamında ele almakta bir sakınca görülmemektedir.

İkinci olarak, burada ileri sürülen düşünce, bu iki çerçevenin birbirlerinin devamı olduğu ya da birisinin ötekini daha gelişmiş ya da yetkinleştirilmiş biçimi olduğu düşüncesi değildir; aksine, bu iki çerçeve, birbirlerine indirgenemez olan bir halef-selef ilişkisi içinde olmayıp, birbirine rakip olan iki düşünce biçimini tanımlamaktadır. Bu iddia, iktisadi düşünce tarihi üzerinde çalışanların pek sık benimsediği bir iddia değildir. İktisadi düşünce tarihi üzerine yazılan kitapların büyük bir bölümü, iktisadın en azından Adam Smith’den bu yana evrimci bir yoldan geliştiğini, bu bakımdan da Neoklasik iktisadın Klasik-Marksist çerçeveye göre daha “ileri” olan bir teoriyi temsil ettiği, dolayısıyla bu iki okulun aslında iki ayrı gelişme evresine karşılık geldiği düşüncesini benimsiyor görünmektedir. Örneğin, bu yaklaşımı benimseyen önde gelen düşünce tarihçilerinden birisi olan Mark Blaug, düşünce tarihinde benimsediği değerlendirme standartlarının “çağdaş iktisat teorisinin standartları” olduğunu söylemektedir (1992: 1). Buna karşılık Schumpeter (1954), *History of Economic Analysis*’de, “bilimsel” iktisadın Adam Smith’le başlayan gelişim çizgisinde Ricardo’yu (ve onu izleyen Marx’ı) bir “sapma” olarak görmekte (s. 474), bir “orta yolu” temsil eden John Stuart Mill’in (s. 603) ardından, gelişimin “normal yoluna” geri döndüğünü ileri sürmektedir. Buna rağmen, bu düşünce okullarının aynı gerçeği açıklamaya yöneldikleri, hatta aynı kavram ve teknikleri kullanıyor görüldükleri halde, Tablo 1’den de görülebileceği gibi, birbirine alternatif yaklaşımlar olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

Aslında bu iki okul arasındaki farklar öylesine derindir ki, ayrıntılardaki farklar bir yana, bu ikisinin iktisadın nasıl tanımlanması gerektiği konusunda bile uyumsuzluk içerisinde oldukları söylenebilir. Herşeyden önce, Klasik-Marksist gelenek “*politik iktisat*” üzerinde ısrar ederken, Neoklasik iktisatla

birlikte disiplin “*iktisat bilimi*” (*economics*) haline gelmiştir. Bu durum, basit bir ad değişikliğinin ötesinde, aslında yöntembilgisel bir seçimi de yansıtmaktadır. Klasik-Marksist iktisadın başlangıç noktası, Aristoteles’in insanın bir “politik hayvan”, yani bir sosyal varlık olduğu önermesidir.¹² Bu anlayışa göre, yukarıda değinmiş olduğumuz Polanyi’nin (1944) geliştirdiği yaklaşımı kullanırsak, insan varoluşu, toplumun “geri kalanından” ayrı bir “ekonomik alana” sıkıştırılmayacak kadar zengindir. Ekonomik alan her zaman toplumsal alanca “içerilmiş” (*embedded*) durumdadır. Dolayısıyla, “ekonomik” analizin kapsamını belirleyen de bu toplumsal bütünlük olmalıdır. Bu yüzden de analiz, ister istemez “politik” bir nitelik taşıyacaktır.¹³ Bu bakımdan analizin temel birimi, sosyal sınıflar ile onlar arasındaki ilişkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkilerin önemli bir bölümü, toplam net ürünün sosyal sınıflar arasındaki bölüşümünü düzenleyen ilişkiler niteliğinde olduğundan, sınıflar arasındaki güç ilişkilerinin önem kazanması ve analitik yapının sosyal farklılık ve çatışmaları da dikkate alması, onun “politik” karakterini ortaya koyan bir olgudur. Buna karşılık Neoklasik analizde, “politik iktisat” neredeyse tanım gereği olanaksızdır; çünkü bu analiz, bütünüyle toplumsal (ya da politik) alandan ayrı, kendi başına varolabilen, kendi yasalarına göre işleyen bir “ekonomik” alanı, yani piyasa kurumunu (ve piyasalardan oluşan bir alanı) varsaymakta ve kapsamını bu alanla sınırlı tutmaktadır. Buna göre iktisat bilimi, “politik” olan veya daha genel olarak değer yargılarına dayanan ya da onları yansıtan, her türlü önermeden uzak durmalıdır. İktisadın amacı, piyasanın yalnızca arz ve talep eşitliğine bağlı bir biçimde, dışarıdan herhangi (büyük ölçüde “politik”) bir müdahale olmadan nasıl işlediğinin ortaya konmasıdır. Böyle bakıldığında ise, analizin temel birimleri ister istemez birey ve onun tercihlerine yönelik olacaktır. Başka bir deyişle Klasik-Marksist çerçeve, toplumun bütün olarak ele alındığı, toplumdaki çeşitli unsurların birbirleriyle nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunun incelendiği “bütüncü” (*holistic*) bir yaklaşımı dikkate alırken, Neoklasik analiz “bireyci” (*individualist*) bir anlayışa dayanmaktadır.

Yine de aslında bu ayrım, başlangıçta bilinçli bir biçimde yapılan bir yöntembilgisi seçiminden çok, iktisadın nasıl anlaşılması gerektiği konusundaki düşüncelerden ve buna dayanarak geliştirilen kavramsal çerçeveden kaynaklanmaktadır. Klasik-Marksist okulda iktisat, esas olarak uzun dönemli *sermaye birikimini* ve dolayısıyla da üretim ve toplam ürünün toplumdaki sınıflar arasındaki bölüşümünü açıklamaya yönelirken, Neoklasik okul, bireysel tercihler, kurumsal yapı ve teknoloji düzeyi veriyken eldeki *kaynakların etkin kullanımı* sorununa bir çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan, Klasik-Marksist çerçevenin bir ölçüde dinamik bir nitelik taşıdığı, buna karşılık Neoklasik çerçevenin özü itibarıyla statik bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Bu biçimde tanımlayabileceğimiz bu iki kavramsal çerçeve, gerek analizin yürütülmesinde, gerekse de veri olarak alınacak değişkenlerin seçiminde ister istemez birbirlerinden farklılaşmaktadır. Klasik-Marksist analizin kullandığı temel değişkenler, sosyal ve kurumsal ilişkilerin merkezi öneme sahip olduğu “yapısal” nitelikteki değişkenler iken, Neoklasik iktisatta bu tür değişkenler veri olarak alınmakta ve analiz, bireylerin tercihlerini dikkate alan “davranışsal” değişkenlerle yürütülmektedir (Hollis, Nell 1975: 19). İktisadın nasıl anlaşılması gerektiğine yönelik bu iki farklı bakış açısı ya da “vizyon”, analizin yürütülme biçimini de doğal olarak etkilemektedir. Neoklasik iktisat ekonomiyi, temel ders kitaplarında çok kullanılan “çevrimsel akım” (*circular flow*) diyagramının da ifade ettiği biçimde, iki bireysel karar birimi, hanehalkları ile firmalar arasındaki etkileşimler ya da daha doğru bir deyişle mübadeleler biçiminde kavramlaştırmaktadır. Hanehalkları, ellerindeki, emek, sermaye ve topraktan oluşan “üretim faktörlerini” bu faktörler için oluşan piyasalarda arz ederek elde ettikleri geliri, firmaların üretip piyasaya arz ettikleri nihai malları talep etmekte kullanırlar. Burada her iki karar birimi içinde yer alan bireylerin davranışlarının da rasyonel oldukları varsayılmaktadır; tüketiciler, tercihleri, piyasa fiyatları ve gelirleri veriyken mümkün olan en yüksek faydayı sağlayacak tüketim ve talep kararlarını verirlerken, firmalar da teknoloji düzeyleri, maliyet yapıları ve piyasa fiyatları (faktör fiyatları dahil) veri iken karlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Hanehalklarının maksimizasyon probleminden talep fonksiyonları, firmaların maksimizasyon probleminden ise arz fonksiyonları türetilir; arz talep eşitliği ise piyasadaki “denge”yi niteler. Bütün piyasalardaki eşanlı denge de, kaynak dağıtımında etkinliği tanımlayacaktır. Görüldüğü gibi buradaki ilişkiler bütünüyle mübadele ilişkileridir; burada ister mallar, isterse faktörler söz konusu olsun, her zaman eşit değerler birbirleriyle değiştirilmekte, herhangi bir artışın ortaya çıkması söz konusu olmamaktadır (Hollis, Nell 1975: 14). İki temel bölüşüm kategorisi olan ücretler ve karlar, bütünüyle emek ve sermaye (ya da standart kuramın öngördüğü gibi “girişim”) faktörlerinin hizmetleri karşılığıdır ve onların marjinal verimlerine bağlı olarak ödenmektedir. Bu bakımdan her iki gelir kategorisi de aslında birer maliyet unsuru olarak görülmektedir.

Buna karşılık Klasik-Marksist okulun çerçevesinde, üretim ve mübadele alanları birbirlerinden ayrılmakta ve asıl ağırlık üretim alanına verilmektedir. Ekonominin işleyişi açısından ağırlık verilen değişkenler, teknolojik bağımlılık ilişkileri ile kurumsal ilişkilerdir; analizin temel yapı taşları sanayiler, sektörler, süreçler ve teknoloji olarak tanımlanan süreç ve etkinliklerdir. Bu bakımdan Klasik-Marksist çerçeve, Neoklasik çerçevenin veri olarak aldığı kurumsal yapıyı inceleyerek işe başlamakta, kurumlar arasındaki ilişki ve bağımlılıkları ve sistemin kurumsal değişmelere gösterdiği tepkileri dikkate almaktadır. Temel analiz birimi olan sınıfların sosyal hiyerarşi içerisinde buldukları konum da,

bütünüyle üretim sürecine göre tanımlanmaktadır; bu sınıfların konumları üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup olmadıklarına bağlı olarak belirlenmektedir. Esas olarak, üretimde önemli olan iki bileşenin, yani emek ve sermayenin¹⁴ durumu da bu bakımdan birbirinden farklıdır. Bu çerçevede, malların üretimi, başka mallar ve emek kullanılarak yapılır; yani, her sektörün çıktısı, öteki sektörler tarafından girdi olarak kullanılmaktadır. Emeğin tek “faktör girdisi” olarak görülmesi, ilke olarak sistemdeki her şeyin emek değerleri cinsinden ifade edilebileceği anlamına gelmektedir. Buna karşılık homojen bir değer fonu olarak düşünülen sermaye, üretim araçlarındaki yasal mülkiyete göndermede bulunmaktadır. Ücretler emeğin karşılığı olarak ödenirken, sermaye birikiminin gerisindeki itici güç olan karlar, bir üretim maliyeti unsuru değildir; kar, üretim maliyetleri dışında kalan bir “artığın” üretilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sermayeye yapılan ödemeler bu artıktan yapılmakta ve herhangi bir mübadeleyi yansıtmamaktadır (Hollis, Nell 1975: 208). Üretilen toplam malların, kullanılmış üretim araçlarının yenilenmesi için sektörler arasında yapılması gereken alışverişten artı kalan kısmı, yani “net sosyal ürün”, bu malların satışından elde edilen toplam gelirlere, bu miktar da toplam ücretler ve kara (ve ranta) eşit olmak durumundadır. Ücretler işgücünün tüketimi için harcanırken, karlar da kapitalistlerin tüketimi ile yatırımlara harcanmakta, bu da uzun dönemli sermaye birikimini belirlemektedir.

Neoklasik sistemde çevrimsel akımları tanımlayan bütün ilişkilerin, üretim faktörleri sözkonusu olsa bile, mübadele ilişkileri olarak görülmesine ve bu yüzden de fiyat teorisinin hem üretim, hem de dolaşım alanlarında geçerli olmasına karşılık Klasik-Marksist sistemde üretim ve bölüşüm alanlarının birbirinden ayrı tutulması, değer ve fiyat teorilerinin de ayrışmasına yol açmaktadır (Hollis, Nell 1975: 218). Neoklasik analizde malların ve faktörlerin fiyatları, bütünüyle piyasada, arz ve talebin etkileşimi sonucunda belirlenmektedir. Buna karşılık Klasik-Marksist analizde değer, malların birbirleriyle mübadelesinin gerisinde yer alır ve bütünüyle üretim kesiminde ve tüketici tercihlerinin hiçbir rolü olmadan belirlenirken, fiyatlar dolaşım alanında, serbest rekabet sonucunda belirlenir. Yine de, bu analizde dikkate alınan fiyatlar, aslında piyasada, arz ve talebin etkileşimi sonucunda belirlenen piyasa fiyatları değil, uzun dönemde piyasa fiyatlarının kendilerini izleyeceği varsayılan “üretim fiyatları” ya da “doğal fiyatlar”dır. Üretim fiyatlarının belirlenmesinde tüketici tercihleri herhangi bir rol oynamamakta, bu fiyatlar bütünüyle bir maliyet fiyatlaması (*markup*) süreci sonucunda, üretim maliyetlerine uzun dönemde sektörler arasında tekdüze (*uniform*) kar oranı tarafından belirlenen bir kar marjının eklenmesiyle bulunmaktadır. Fiyatlar, üretimin teknik maliyetini karşılayacak ve tekdüze kar oranı sağlayacak biçimde belirlenmektedir. Tekdüze kar oranının belirlenebilmesi için girdi fiyatlarının da bilinmesi gerektiğinden ve girdiler de aslında öteki sektörlerin çıktıları

olduğundan, bütün fiyatlar ve ücretlerin birlikte belirlenmesi gerekmektedir. Ancak bu da ekonomideki kar payının ve kar oranının önceden verilmesini gerektirmektedir (Hollis, Nell 1975: 208).¹⁵ Bu ise bölüşümün sosyal bir karakter kazanması anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi Klasik-Marksist analizde, sistemin uzun dönemli davranışı önem kazanmakta ve uzun dönem dengesinin nasıl sağlanacağı ön plana geçmektedir. Uzun dönem dengesi, bütün sektörler arasında eşitlenen tekdüze kar oranı tarafından tanımlanmakta, bu kar oranı da, piyasa fiyatlarını kendisine doğru yönelttiği kabul edilen “çekim merkezleri” olarak kavramlaştırılan “doğal” üretim fiyatlarını belirlemektedir. Bu dengeyi, yani kar oranlarının tekdüze olmasını sağlayan ise serbest rekabettir. Klasik analizde “serbest” rekabet, özellikle sektörler arasındaki sermaye akışkanlığının tam olması düşüncesine dayanmaktadır. Bu akışkanlık, sermayenin kar oranı yüksek çıkan sektörlerle hareket etmesi ve uzun dönemde bütün sektörler arasındaki kar oranlarının eşitlenme eğilimi içerisinde olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte “serbest” rekabet, oynadığı bu dengeleyici rolün yanında, uzun dönemde girişimcilerin karlarını artırabilmeleri için yeni teknolojileri devreye sokarak teknoloji düzeyini ve sanayi yapısını değiştirmek biçimindeki daha dinamik bir rolü de yerine getirmektedir. Yani bir yandan rekabetin dengeleyici rolü vurgulanırken, öte yandan da sermaye birikiminin sürekli olmasını sağlayan, dinamik değişmeye ve dengesizlik yaratmaya dönük rolüne de işaret edilmektedir. Dengesizliğe yol açan faktör, bir artık kategorisi olarak görülen karların, varlığını ve sürekliliğini sağlamak için girişilen çabanın veya serbest rekabetin bir sonucu olarak kendisini göstermektedir. Analizde karlar bir ödeme biçiminde olmadığı, bir mübadele ilişkisinin sonucunda ortaya çıkmadıkları için, aslında statik bir dengeden söz etmek pek de mümkün değildir (Hollis, Nell 1975: 18). Bu bakımdan, karın bir maliyet unsuru olarak görülmemesi ve bir artık kategorisi olarak değerlendirilmesinin, ünlü “Say Yasası”, yani her arzın kendi talebini yaratacağı düşüncesi ile tutarlı olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni, malın üretiminde kullanılan girdilere ödenen bedelin, yani üretim maliyetinin malın satış fiyatına eşit olabilmesi için, bu maliyetin içerisinde yalnızca emek (ve toprak) için yapılan ödemelerin değil, karın da yer almasını gerektirmesidir. Ancak bu durumda, ekonomi genelinde düşünülecek olursa, üretilen toplam hasılanın satış değeri, faktörlere yapılan ödemelere, yani toplam maliyetlere eşit olacaktır (Erol 1997: 213-14). Aksi halde, yani kar bir “artık” olarak değerlendirildiğinde, bu eşitlik geçerli olmamakta ve dolayısıyla dinamik, hatta dengesiz bir yapı ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Buna karşılık Neoklasik analiz, veri alınan tercihler, kurumsal yapı ve teknoloji düzeyi altında en etkin kaynak dağılımının nasıl olacağını ortaya koymaya çalıştığından, özünde statik karakterli bir kavramsal çerçeveyi tanımlamaktadır. Bu çerçevede denge, piyasa bağlamında, anlık olarak arz ve

talebin eşitlenmesi biçiminde birbirini dengeleyen güçler durumu, ya da bir “dinlenme durumu” (*state of the rest*) olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir çerçevede sermaye birikiminin varlığının yaratacağı dengesizliğin ele alınması mümkün gözükmemektedir.¹⁷ Dengenin bu biçimde, “değişme için net bir eğilim olmaması”, yani değişmeye yol açacak “etkili güçlerin birbirlerini yok etmesi” (Stigler 1952: 14-15) biçiminde tanımlanması, rekabetin dengeleyici unsurunun öne çıkarılmasını sağlayan “tam” rekabet varsayımı ile mümkün olmaktadır. Çok sayıda homojen mal üreten firmayla nitelenen ve piyasaya giriş çıkışların serbest olduğu bir piyasa yapısını ortaya çıkaran tam rekabet varsayımı, karın üretim maliyetlerinin bir parçası olan “normal kar” düzeyinde kalmasını sağlayarak, bu düzeyin üzerinde bir “artığın” ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu da, genel olarak piyasalardaki dengenin ve dolayısıyla da etkin kaynak dağıtımının gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, görünürde aynı sorunları açıklamaya çalışsalar ve zaman zaman aynı kavramları kullanıyor olsalar da, Klasik-Marksist çerçeve ile Neoklasik çerçevenin birbiriyle aynı olduğunun ya da birbirlerinin devamı olduklarının söylenmesi, ikisi arasında kimi örtüşmelerin olması kaçınılmaz ise bile, pek de mümkün gözükmemektedir. Hem ele alınan kavramsal sorunların tanımlanması, hem de analizin gerçekleştirilme biçimi açısından birbirinden son derece farklı olan bu iki analitik çerçeve, iktisat bilimi içerisindeki iki farklı yaklaşımı veya iki temel alternatifini temsil etmekte, bunların dışında yer alır gözükken farklı yaklaşımlar ise ya birisine, ya da ötekine daha yakın durmaktadır.¹⁸

SONUÇ

Bu kısa yöntembilgisel notta ortaya koymaya çalışıldığı gibi, iktisadi düşünce tarihinin temel birimini oluşturduğu düşünülen “düşünce okulları” kavramı, yalnızca teoriler, modeller ya da hipotezlerle sınırlı olmayıp, bu “analitik” yapının dayandığı, esas olarak dünyaya ilişkin “metafizik” bir bakışa göndermede bulunan “vizyon” ile de tanımlanmaktadır. Bu bakımdan yazıda geliştirilen sınıflama, Klasik-Marksist düşünce okulu ile Neoklasik düşünce okullarını birbirinden ayırmaktadır. Öz olarak, Klasik-Marksist okul daha dinamik bir çerçeveyi benimseyerek, sermaye birikimi ve bu birikimin esas kaynağı olan iktisadi “artık” ile bu artığın bölüşümü üzerinde dururken Neoklasik çerçeve, daha statik nitelikte olan, veri kaynaklarının değişik kullanım alanları arasındaki dağıtım sorunu üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan da, Klasik-Marksist çerçevenin daha “çatışmacı” bir yaklaşımı benimserken Neoklasik çerçevenin sosyal uyumu vurguladıkları da ileri sürülebilir (Hunt 1992). Dolayısıyla bu iki çerçeve, hiçbir koşulda birbirlerine indirgenebilir nitelikte gözükmemektedir. Yine de burada unutulmaması

gereken nokta, bu iki çerçevenin kullanılma amacının kendisinin de “analitik” olduğu ve böyle bir ayırım yapılmasının iktisadi analiz tarihinin sistematik bir biçimde ele alınmasını kolaylaştırdığı düşüncesidir. Dolayısıyla iktisadi düşünce ya da analiz tarihi dikkate alınırken, bu iki çerçevenin benzerlik ve farklılıklarını vurgulamaya çalışın; böylece de tarihi, deyim yerindeyse bir “düzene” sokan karşılaştırmalı bir bakış açısının benimsenmesinin yararlı olacağı söylenebilir. Bu ise, iktisadi düşünce tarihinin ve olasılıkla çağdaş dünyanın daha iyi anlaşılmasının da mümkün olacağı biçimindeki bu yazının gerisindeki inançtır. Bu bakımdan, yukarıda sözünü ettiğimiz pozitivist bakış açısının benimsenmesi yerine, yöntem bakımından daha çoğulcu bir bakış açısının benimsenmesinin yararlı olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Klasik-Marksist Ve Neoklasik İktisadi Düşünce Okulları

<i>Özellikler</i>	<i>Klasik/Marksist</i>	<i>Neoklasik</i>
Disiplin	“Politik iktisat”	“İktisat Bilimi” (<i>economics</i>)
Temel Sorunsal	Sermaye Birikimi	Kaynak Dağıtımı
Analiz Çerçevesi	Üretim ve bölüşüm	Mübadele
Analiz birimi	Sosyal Sınıf ve İlişkileri “yapısal değişkenler”	Bireyler ve Tercihleri “davranışsal değişkenler”
Rekabet Anlayışı	“serbest rekabet”	“tam rekabet”
Denge Kavrayışı	Tekdüze kar oranıyla belirlenen uzun dönem dengesi (çekim merkezi)	Arz - Talep eşitliğiyle belirlenen anlık statik denge
Değer ve Fiyat	Değer teorisi (nesnel); Üretim Fiyatı/Doğal Fiyat	Fiyat teorisi (öznel); Piyasa fiyatı
Bölüşüm Teorisi	Karın kaynağı olarak “Artık” ve Bölüşümü	Maliyet Unsuru olarak Kar; Marjinal Verim Teorisi

KAYNAKÇA

Arestis, Philip, Stephen P. Dunn and Malcolm Sawyer (1999), “Post Keynesian Economics and Its Critics,” **Journal of Post Keynesian Economics**, vol. 21, no. 4, p. 527-49.

Buğra, Ayşe, **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.

Blaug, Mark (1992), **Economic Theory in Retrospect**, 4th edition, New York: Cambridge University Press.

- Demir, Ömer (1995), **İktisat ve Yöntem**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Divitçioğlu, Sencer (1976) **Değer ve Bölüşüm: Marxist İktisat ve Cambridge Okulu**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Eatwell, John and Murray Milgate (1983), **Keynes's Economics and the Theory of Value and Distribution**, Cambridge University Press, 1983.
- Eren, Ercan (1994), **İktisatta Yöntem**, 3. Basım, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1994.
- Erol, Ümit (1997), **Eleştirel Bir Gözle Serbest Piyasa**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Feyerabend, Paul A. (1975), **Against Method: An Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge**, London: New Left Books.
- Giddens, Anthony (1999), **Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları**, Çeviren: Hüseyin Özel, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Hollis, Martin and Edward Nell (1975), **Rational Economic Man: A Philosophical Critique of Neo-Classical Economics**, London: Cambridge University Press.
- Hollis, Martin (1994) **The Philosophy of Social Science**, New York: Cambridge University Press.
- Hunt E.K., **History of Economic Thought: A Critical Perspective**, 2nd edition, New York: Harper Collins Publishers, 1992.
- Keynes J.M., (1936), **The General Theory of Employment, Interest, and Money**, Paperback edition: New York: Harcourt Brace & World, Inc. 1965.
- Kuhn, Thomas (1970), **The Structure of Scientific Revolutions**, Chicago: University of Chicago Press, 2nd ed., 1970 (Türkçe çevirisi, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985).
- Marx, Karl (1970). **A Contribution to the Critique of Political Economy**, Maurice Dobb (ed.), New York: International Publishers.
- Marx, Karl (1981), **Capital, Vol. 3**, Translated by D. Fernbach. Harmondsworth: Penguin.
- Milgate, Murray (1982), **Capital and Employment**, New York: Academic Press, 1982.
- Özel, Hüseyin (2000), "The Explanatory Role of General Equilibrium Theory: An Outline onto a Critique of Neoclassical Economics", **Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 18, sayı 1, s. 257-285.
- Polanyi, Karl (1944), **The Great Transformation**, Boston: Beacon Press.

Redman, Deborah (1991), **Economics and Philosophy of Science**. New York, Oxford University Press.

Schumpeter, Joseph A. (1949), "Science and Ideology", Daniel Hausman, **The Philosophy of Economics: An Anthology**, Cambridge: Cambridge University Press, 1984, içinde, s. 260-275.

Schumpeter, Joseph A. (1954), **History of Economic Analysis**, New York: Oxford University Press.

Sraffa, Pierro (1960), **Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critique of Economic Theory**, Cambridge: Cambridge University Press.

Stigler, George, J. (1952), **The Theory of Price**, New York: Macmillan.

Sunar, İlkay (1999), **Düşün ve Toplum**, Ankara: Doruk Yayınları.

Walters, B. and D. Young (1997), "On the Coherence of Post Keynesian Economics," **Scottish Journal of Political Economy**, vol. 44, no. 3, p. 329-349.

SONNOTLAR:

¹ Aslında tarihin yöntembilgisel olarak yalnızca "geçmiş" yönelik bir disiplin olarak görülmesi, genelde sosyal bilimlerde benimsenen "senkronik" ve "diyakronik" ayırımından kaynaklanan bir bakış açısıdır. Bu bakış açısına göre tarih zamansallık boyutunu dikkate alırken, örneğin sosyoloji ya da iktisatta bu boyutun yerine "şimdi" üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, böyle bir bakış açısı, sosyal bilime ilişkin çağdaş yöntem tartışmalarında sıkça sorgulanan bir bakış açısıdır. Örneğin, sosyolog Anthony Giddens'e göre, sosyoloji hem zaman, hem de mekan sorunlarını dikkate almak zorundadır; bu bakımdan da onu tarih ve hatta coğrafyadan ayıran kesin disiplinler sınırlardan söz etmek artık mümkün değildir. Bkz. Giddens (1999: 23-25).

² Schumpeter daha sonra, iktisadi analizin kapsamına Ekonomik Sosyoloji'yi de dahil etmektedir.

³ İktisatta yöntem tartışmaları için bkz. Hollis, Nell (1975), Redman (1991), Buğra (1989), Demir (1995), Eren (1994).

⁴ Pozitivist bilim felsefesinin ana bileşenlerinin açıklanması için bkz. Hollis, Nell (1975: 3-10).

⁵ Yorumsamacı yaklaşım için bkz. Hollis (1994: 183-202), yorumsamacı bakış açısına dayanan bir yöntembilgisi çalışması için bkz. Sunar (1999).

⁶ Bilimsel düşüncenin gelişiminde yorumsamacı geleneğe yakın duran bir anlayış, bilginin edinilme, işlenme ve kullanımında, içinde yer aldığı sosyal ve kültürel bağlama büyük önem veren "bilgi (ya da bilim) sosyolojisi" olarak bilinen anlayıştır (Schumpeter 1954: 33).

⁷ Bununla birlikte, Marx'ın kendisi de, "bilimsel" olanla "ideolojik" olan arasında kesin sınırlar çizilebileceğine inanmaktadır. Ona göre bilimsel olan, görünürde olanın arkasındaki gerçek (üretim) ilişkilerini ortaya dökülebilirken, "ideolojik" ya da "vulgar"

iktisat, yalnızca “burjuva üretim ilişkileri” çerçevesinde görünenin betimlenmesi ve onun giderek olumlanması, hatta yüceltilmesine yöneliktir (Marx 1981: 956). Bu bakımdan Marx, kendisinin önceli olarak gördüğü Smith ve Ricardo’nun temsil ettiği Klasik “politik iktisat” anlayışının “bilimsel” olduğunu düşünürken, Malthus, Bastiat, Say gibi iktisatçıların benimsediği “vulgar” iktisadın “ideolojik” niteliğinin ön planda olduğunu düşünmektedir.

⁸ Aslında, Schumpeter’in kendisi de, *History of Economic Analysis*’de yalnızca teorileri ve analiz araçlarını değil, bunların gerisindeki felsefe ve sosyal teori anlayışlarını, hatta iktisadi olayların etkilerini de dikkate alan bir bakış açısı benimsemektedir.

⁹ Bu konuda ilk akla gelen örnek, Karl Polanyi’nin *Büyük Dönüşüm* (Polanyi 1944) kitabında savunduğu, piyasa mekanizmasının kendisinin, Klasik İktisatçıların düşüncelerine dayanılarak aktif devlet müdahalesi yoluyla kurulmuş olduğu tezidir. Bu bakımdan, başta Adam Smith olmak üzere, Klasik İktisatçıların bugün içerisinde yaşıyor olduğumuz dünyanın kuruluşunda etkin bir rol oynadıkları söylenebilir. Bu konudaki öteki iki örnek ise, neredeyse bir yüzyıl boyunca dünyayı etkilemiş olan Marksizm ile 1929’daki Büyük Bunalım’ın ardından ortaya atılan ve giderek savaş sonrası dünyanın bütününe değiştirmiş olan, Keynesci teoridir.

¹⁰ Bilim felsefesi alanında bu görüşlerin en yaygın iki savunucusu, hiç kuşkusuz, Thomas Kuhn (1970) ile Paul Feyerabend (1975)’dir. Her iki yazar da, pozitivistimin bilimlerin gelişiminin rasyonel bir biçimde, epistemolojik bakımdan kesin ölçütlere dayanılarak açıklanabileceği görüşünü sorgulamakta ve “bilim adamları topluluğunun” bilimin gelişmesindeki önemini vurgulamaktadırlar. Hatta Feyerabend daha da ileri giderek, bilimde “ne olsa uyar” (“anything goes”) ilkesini savunmaktadır, yani “bilimin gelişmesini ya nasıl yürütüldüğünü yöntembilgisel olarak açıklayacak bir kuram bulunamaz; her şey mümkündür” anlamında düşünmektedir.

¹¹ Böyle “realist” bir bakış açısını benimseyen ve Neoklasik iktisadın genel denge teorisinin iktisadi sistemin işleyişini hangi ölçüde açıklayabildiğini irdeleyen bir çalışma için bkz. Özel (2000).

¹² “Politika” teriminin kökeni olan Yunanca “polis” sözcüğü, bilindiği gibi “kent devleti” anlamına gelir; bu bakımdan “politik”, kent devletinin dayandığı temel topluluğa göndermede bulunmaktadır.

¹³ Böyle bir yorumun aslında, Smith ve Ricardo’dan çok insanın toplumsal ve tarihsel varoluşunu vurgulayan Marx’a atfedilebileceğini söylemek mümkün ise de, Klasik analizin genel çerçevesinin, aynı örtük varsayımı içerdiği dahi ileri sürülebilir. Çünkü Klasik analiz özünde, sosyal sınıflar arasındaki bölüşüm analizine ağırlık veren bir çerçeveyi benimsemektedir.

¹⁴ Toprak sahipleri tarihsel olarak önemli olsa da, analitik çerçevenin sunulması bakımından bunu dışarıda tutabiliriz.

¹⁵ Böyle bir çerçevenin en iyi örneği, Pierro Sraffa’nın (1960) geliştirdiği çerçevedir. Bu çerçeveyi kullanarak Klasik, Marksist ve “Yeni-Cambridge” okullarının analitik yaklaşımlarını irdeleyen bir çalışma için bkz. Divitçioğlu (1976).

¹⁶ Dolayısıyla, Ricardo’nun düşündüğünün tersine aslında Say Yasası, Neoklasik bir çerçeveye daha uygun düşmektedir. Gerek Marx’ın, gerekse de Keynes’in temel eleştiri noktalarının Say Yasası olduğu gerçeği, aslında bu olgunun dile getirilmesidir.

¹⁷ Neoklasik iktisadın benimsediği büyüme modelleri de, bütün değişkenlerin aynı oranda büyüdükleri bir büyüme dengesini tanımlamaktadır. Bu bakımdan bu modellerin

---

de statik niteliği ön plana çıkmaktadır (Hollis, Nell 1975: 218). Böyle bir kavrayış ise, sermaye birikim sürecinin yarattığı dengesizlikleri gözardı etmeyen Klasik ve dengesizlikleri vurgulayan Marksist çerçeveye uyumlu olmaktan uzaktır.

¹⁸ Bu konudaki en çarpıcı örnek, Keynes'in *Genel Teori*'sidir (Keynes 1936). Bu teorinin hem Klasik-Marksist, hem de Neoklasik unsurları barındırdığı söylenebilir. Özellikle Keynes'ten sonra benimsenen farklı "Keynesci" görüşler, bu iki çerçeveden birine daha yakın görünmektedir. Örneğin Paul Samuelson ve John Hicks'in öncülüğünü yaptığı "Büyük Neoklasik Sentez"i benimseyen Keynesci iktisatçılar Neoklasik çerçeveye daha yakın dururlarken, Joan Robinson ve Michal Kalecki'yi izleyen "Post Keynescilerin" analitik olarak Klasik-Marksist çerçeveye daha yakın oldukları söylenebilir (Milgate 1982, Eatwell, Milgate 1983). Bu konudaki farklı düşünceleri savunan iki yeni ve alternatif görüş için bkz. Walters, Young (1997) ve Arestis, Dunn, Sawyer (1999). Bunun yanında, "Avusturya Okulu" ile "kurumcu iktisat" anlayışlarının da, yandaşlarının aksine düşüncelerine karşın, gerek yöntem ve gerekse analitik çerçeveler itibarıyla, sırasıyla Neoklasik iktisada ve Klasik-Marksist iktisada yakın durdukları da ileri sürülebilir. Ancak bu sorun, bu yazının kapsamı dışında kalmaktadır.